

IRMO

aktualno

KRUŽNO GOSPODARSTVO ZA ODRŽIVI I OTPORNI GOSPODARSKI OPORAVAK OD COVID-19 KRIZE

M. A. Anastasya Raditya Ležaić

Uvod

Kriza uzrokovana bolešću COVID-19 donosi teške ljudske i gospodarske posljedice, koje otkrivaju krhkost sustava u suvremenom društvu. Globalno gospodarstvo oslanja se na opskrbne lance te svake godine troši više od 100 milijardi tona sirovina.¹ Ovakvo je stanje već desetljećima neodrživo, a u samo nekoliko mjeseci od pojave koronavirusa pokazalo se opasno krhkim. Najteže su pogođeni sektori poput zrakoplovstva, turizma, kulture i umjetnosti; no, i drugi sektori su ozbiljno pogođeni. Prekinuti su lanci opskrbe, što je otkrilo ranjivost tržišta Europske unije (EU) i njegovu ovisnost o resursima izvan trgovinskog bloka.

Za poticanje održivog i otpornog² gospodarskog oporavka nakon krize uzrokovane pandemijom COVID-19, potrebno je mnogo više od povratka

1 The Circularity Gap Report 2020, dostupno na: https://assets.website-files.com/5e185aa4d27bcf348400ed82/5e26ead616b6d1d157ff4293_20200120%20-%20CGR%20Global%20-%20Report%20web%20single%20page%20-%20210x297mm%20-%20compressed.pdf

2 eng. *resilient*; hrv. *otporan, žilav, pruživ*. Ne postoji točna riječ i prijevod, ali najčešće se koristi „otporan“.

na „uobičajeno poslovanje“ (eng. *business-as-usual*). Ne budu li se i dalje kontrolirali, globalni ekološki problemi poput klimatskih promjena i gubitka biološke raznolikosti mogli bi prouzročiti društvenu i gospodarsku štetu daleko veću od one izazvane bolešću COVID-19. Stoga moramo izbjegavati ekološke destruktivne puteve i aktivnosti ulaganja. Poziv na korištenje otpornijeg, kružnog i nisko-ugljičnog gospodarskog modela danas se čini važnijim nego ikad.

Provjera održivosti kod gospodarskog oporavka

Tijekom trajanja pandemije koronavirusa, države u cijelom svijetu, reagirajući na krizu, usredotočuju se na neposredne potrebe, kao što su jačanje kapaciteta u bolnicama, te zaštita tvrtki i obitelji od deložacija i bankrota. Većina sredstava koristi se za osiguranje zaštitne opreme u bolnicama, stabiliziranje financijskih institucija ili pružanje izravne potpore kućanstvima, poduzetnicima i radnicima. Podrška zdravstvenom sustavu, očuvanje zaposlenosti i likvidnosti tvrtki trenutni su prioritet. No, reakcija na krizu uzrokovanu pandemijom COVID-19 mogla bi također biti značajna prilika za izgradnju otpornije i održivije budućnosti.

Mnogo je elemenata o kojima se na nacionalnoj razini mora voditi računa pri sastavljanju paketa mjera za suzbijanje posljedica krize kao što su, primjerice, neposredne potrebe, institucionalni kapaciteti, tržišni uvjeti, prostor za zaduživanje te nasljeđe prethodnih odluka o ulaganju u infrastrukturu. U konačnici svaka država trebala bi uključiti i najbitniji čimbenik: utjecaj ulaganja i projekata na klimatske promjene. Uključivanje ekološke održivosti kao čimbenika znači i uključivanje dugoročnih kriterija: dekarbonizacije, dugotrajne otpornosti, sposobnosti prilagodbe te utjecaja na prirodne i ljudske resurse.

U skladu s time, Svjetska banka razvila je u travnju ove godine nacrt kontrolnog popisa gospodarske održivosti³ kako bi pružila detaljnije smjernice kreatorima politika pri osmišljavanju mjera i intervencija za gospodarski oporavak. Popis može poslužiti da vlade, odnosno ministarstva, procjene prijedloge poticaja. Tri su glavna kriterija o kojima bi, prema Svjetskoj banci, nositelji vlasti trebali voditi računa prilikom razmatranja kratkoročnih mjera (razdoblje 6 - 18 mjeseci) za gospodarski

3 Proposed sustainability checklist for assessing economic recovery interventions, dostupno na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/223671586803837686/Sustainability-Checklist-for-Assessing-Economic-Recovery-Investments-April-2020.pdf>

oporavak: (1) otvaranje radnih mjesta, (2) poticaj gospodarskih aktivnosti, te (3) pravovremenost i rizik. Dugoročno gledano, svi projekti koji se financiraju kroz bilo koji od paketa oporavka za suzbijanje posljedica krize moraju imati pozitivan doprinos tri dimenzije: (1) potencijal za dugoročni rast gledajući utjecaj na ljudske i prirodne resurse; (2) otpornost na buduće šokove poput pandemije COVID-19, što bi uključilo i izgradnju društvenih i gospodarskih kapaciteta za suočavanje i oporavak od vanjskih šokova; te (3) dekarbonizaciju i put k održivom razvoju.

Pruživši dobar primjer cijelom svijetu, već tijekom ranih dana pandemije, Europska unija poduzela je mjere za rješavanje krize. 9. travnja 2020. Euro-skupina⁴ objavila je paket hitne potpore za radna mjesta i radnike, tvrtke i države članice u iznosu od 540 milijardi eura. 21. srpnja 2020., čelnici EU-a dogovorili su se o sveobuhvatnom paketu od 1.824,3 milijarde eura koji kombinira Višegodišnji financijski okvir (VFO) od 1.074,3 milijarde eura te izvanredne napore za oporavak tzv. Next Generation EU (NGEU) (hrv. *EU sljedeće generacije*) od 750 milijardi eura posuđenih iz financijskih tržišta. VFO i NGEU bit će glavni instrumenti za provedbu paketa oporavka za suzbijanje društveno-gospodarskih posljedica pandemije. Oni će, također, pomoći u transformaciji EU-a kroz njegove glavne politike, posebice Europski zeleni plan⁵, digitalnu revoluciju te otpornost. Dogovoreno je i da će 30 % ukupnih izdataka VFO-a i NGEU-a biti usmjereno na projekte povezane s pitanjima klimatskih promjena, prema načelu „ne nanosi štetu (okolišu)“ kao način korištenja cjelokupnog proračuna. Koliko će projekti na kraju biti zeleni, gotovo u potpunosti ovisi o državama članicama i njihovim nacionalnim planovima oporavka. Da bi se kvalificirale za financiranje iz Mehanizma za oporavak i otpornost (eng. *Recovery and Resilience Facility*), u iznosu od 312,5 milijardi eura bespovratnih sredstava⁶, države članice morat će dostaviti planove u kojima navode svoje reformske i investicijske planove do 2024. Iako je rok za konačnu dostavu planova 30. travnja 2021., države članice trebale bi prednacrti tih planova predati od 15. listopada 2020. s ciljem da ovaj instrument postane operativan najkasnije do 1.

4 Euro-skupina je tijelo u kojem ministri i ministrice država članica euro područja raspravljaju o pitanjima koji se tiču zajedničkih odgovornosti u vezi s eurom; obično se sastaje jedanput mjesečno uoči sastanka Vijeća za ekonomske i financijske poslove (ECOFIN)

5 Više o Europskom zelenom planu vidjeti: Boromisa, A., IRMO aktualno broj 10 „Europski zeleni plan“, dostupno na: <https://irmo.hr/wp-content/uploads/2020/07/irmo-aktualno-10.pdf>

6 Mehanizam za oporavak i otpornost jedan je od programa u okviru NGEU vrijedi 672,5 milijardi eura, sastoji se od 312,5 milijardi eura bespovratnih sredstva te 360 milijardi eura pozajmica. NGEU pokriva i druge programe: ReactEU, Horizon Europe, InvestEU, program ruralnog razvoja, Fond za pravednu tranziciju te RescEU.

siječnja 2021. Hrvatskoj bi iz tog programa trebalo pripasti 5,95 milijardi eura bespovratnih sredstava, što bi značilo da se do 2024. godine 1,79 milijardi eura (oko 13,39 milijardi kuna) mora usmjeriti u projekte povezane s pitanjima klimatskih promjena.

Zanimljivo bi bilo te kriterije povezati s ciljevima Pariškog sporazuma, prema kojima bi se globalno zagrijavanje trebalo ograničiti na povišenje od 1,5°C u odnosu na predindustrijsku razinu. Kako bi se postigao taj ambiciozni cilj, gospodarski je oporavak u svakom slučaju potrebno usmjeriti prema održivoj budućnosti s niskim udjelom ugljika kroz nisko-ugljične programe i projekte. Postizanje tih ciljeva je dokazivo i izvedivo korištenjem alata poznatog kao kružno gospodarstvo, čiji su potencijali uglavnom još uvijek neiskorišteni. Kružno gospodarstvo i nisko-ugljični ciljevi nadopunjuju se i međusobno podržavaju.

Kružno gospodarstvo kao poslovna prilika

Tradicionalni linearni gospodarski model „uzeti-napraviti-potrošiti-baciti“ zastario je i rasipan. Oslanja se na velike količine jeftinih i lako dostupnih materijala i energije. Istraživanje iz 2012. godine pokazalo je da prosječni Europljanin upotrebljava 16 tona materijala godišnje. 60 % otpada od odbačenog materijala završilo je u odlagalištima, dok je samo 40 % reciklirano ili ponovno upotrijebljeno kao materijal za proizvodnju. No, već u prvom ciklusu upotrebe, materijali koji imaju visok postotak recikliranja poput čelika, plastike i papira, gube 30 % - 75 % vrijednosti.⁷

Korak dalje od tog konvencionalnog modela gospodarstva je kružno gospodarstvo. To je model proizvodnje i potrošnje koji uključuje i koncepte dijeljenja, zakupa, ponovne upotrebe, popravka, obnavljanja te recikliranja postojećih materijala i proizvoda što je dulje moguće. Na ovaj način, produžuje se životni ciklus proizvoda. U praksi, to podrazumijeva smanjenje otpada na minimum. Kad proizvod završi svoj životni vijek, materijali od kojih je taj proizvod sačinjen zadržavaju se u krugu gospodarstva dok god je to moguće. Ti materijali se iznova produktivno koriste, stvarajući tako daljnju vrijednost. Tranzicija prema kružnom gospodarstvu pridonijela bi smanjenju pritiska na okoliš, poboljšanju sigurnosti opskrbe sirovinama, povećanju konkurentnosti, poticanju inovacija, jačanju gospodarskog

7 Growth Within: A Circular Economy Vision for a Competitive Europe, dostupno na: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_Growth-Within_July15.pdf

rasta te stvaranju radnih mjesta. S druge strane, potrošači bi također dobili trajnije i inovativnije proizvode koji bi povećali kvalitetu života i dugoročno im donijeli uštede.

Kružno gospodarstvo bitan je dio gospodarskog oporavka EU-a. Europska komisija (EK) usvojila je Akcijski plan za kružno gospodarstvo, koji je jedan od glavnih blokova prethodno spomenutog Europskog zelenog plana. Akcijski plan uvodi mjere u različitim sektorima. U tekstilnoj se industriji, primjerice, širom svijeta svake sekunde na odlagalište ili spaljivanje šalje pun kamion tekstila. Procjenjuje se da se diljem svijeta manje od 1 % tekstilnog materijala reciklira u novi tekstilni materijal. Pokretanje novih poslovnih modela pojačalo bi sortiranje, ponovnu upotrebu i recikliranje tekstila, te dopustilo potrošačima da odaberu održiv tekstilni materijal. Trebalo bi primjenjivati ekološki dizajn, kako bi se odjeća mogla duže nositi. U prehrambenom sektoru i pakiranju hrane, u 2017. godini, Europska unija dosegla je rekordnu količinu otpada od ambalaža u iznosu od 173 kg po stanovniku na godinu. Novim zakonodavnim inicijativama, postupno će se ukidati proizvodi za jednokratnu upotrebu, a zamijenit će ih trajni, inovativni proizvodi za višestruku upotrebu. Općenito, u EU-u, svaki pojedinac tijekom jedne godine proizvede skoro 500 kg komunalnog otpada. Zbog toga će se uvoditi mjere prevencije stvaranja otpada, smanjenje otpada, povećanje recikliranih sadržaja, te smanjenje izvoza otpada izvan EU-a. Pri tome je potreban i dobar model odvajanja otpada.

Stvaranje održivih proizvoda pruža nove mogućnosti i poslovne prilike za gospodarstvo u EU-u, ali i šire. Prijelaz na kružno gospodarstvo progresivan je i nepovratan, ali je i neophodan za oporavak od krize izazvane pandemijom COVID-19. Nedavna studija procjenjuje da bi primjena načela kružnog gospodarstva u cijelom gospodarstvu EU-a mogla povećati BDP EU-a za dodatnih 0,5 % do 2030. godine; stvarajući oko 700.000 novih radnih mjesta.⁸ Do 2018., u Europskoj je uniji postojalo oko 4 milijuna radnih mjesta povezanih s kružnom gospodarstvom.

Kad je riječ o tvrtkama, s obzirom na to da proizvodna poduzeća u EU-u prosječno troše oko 40 % izdataka na nabavu materijala, zatvoreni krug kružnog gospodarstva može povećati profitabilnost, istovremeno ih štiteći od fluktuacije cijena sirovih materijala. Naravno, potražnja za inovacijama potiče i stvaranje novih poslovanja i poduzetništva.

8 A new Circular Economy Action Plan, dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9903b325-6388-11ea-b735-01aa75ed71a1.0017.02/DOC_1&format=PDF

Građanima kružno gospodarstvo pruža visokokvalitetne, funkcionalne i sigurne proizvode koji su učinkoviti i pristupačni, traju duže i mogu se popraviti, reciklirati i ponovno upotrijebiti. Nove vrste održivih usluga i digitalna rješenja donijet će bolju kvalitetu života, inovativna radna mjesta te nadograđena znanja i vještine.

Preduvjet za primjenu kružnog gospodarstva

Za prijelaz prema kružnom gospodarstvu, prvi i jako bitan preduvjet je promjena načina razmišljanja već u fazi dizajniranja i projektiranja proizvoda. U EU-u već postoje inicijative i propisi koji se u određenoj mjeri bave aspektima održivosti proizvoda, bilo na obveznoj ili na dobrovoljnoj osnovi, kao primjerice direktiva Ecodesign, direktiva Ecolabel i Kriteriji za zelenu javnu nabavu. No, još uvijek ne postoji sveobuhvatna skupina pravila koja bi osigurala da svi proizvodi plasirani na tržište EU-a budu sve održiviji te da podnose test kružnosti. U planu je da EK predloži zakonodavnu inicijativu o politikama održivog proizvoda. Već bi tijekom projektiranja i osmišljavanja novog proizvoda trebalo planirati da svaki proizvod bude izdržljiv, višekратно upotrebljiv, nadogradiv te popravljiv. Trebalo bi normalizirati koncept „proizvod kao usluga“ prema kojem bi proizvođači i dalje bili vlasnici proizvoda, ali bi i snosili odgovornost za performanse svojih proizvoda tijekom njihova životnog ciklusa i korištenja od strane potrošača. Zakonodavni okvir morao bi zabraniti jednokratnu upotrebu proizvoda, uvesti zabranu uništavanja neprodane nove robe te nagrađivati proizvođače na temelju održivosti proizvoda, primjerice povezivanjem visokih održivosti s financijskim poticajima.

Drugi preduvjet je promjena načina potrošnje od strane kupaca. Pri kupnji proizvoda, potrošači se najčešće odlučuju za one koji u tom trenutku imaju najnižu cijenu. Međutim, vrlo je bitno imati na umu da bi održiviji i trajniji proizvod, koji je u trenutku kupnje skuplji, mogao biti dugoročno jeftiniji. Potrebno je poboljšati zakonodavstva o zaštiti potrošača kako bi kupci već na prodajnom mjestu mogli dobiti pouzdane i relevantne informacije o proizvodima, uključujući životni vijek proizvoda i dostupnost usluga popravka, rezervnih dijelova te priručnika za popravak.

Bolja politika upravljanja otpadom treći je preduvjet u podršci sprečavanju stvaranja otpada i kružnosti proizvoda. Unatoč naporima kako na razini EU-a tako i na nacionalnoj razini, količina stvorenog otpada se ne smanjuje. Godišnja količina stvorenog otpada iz svih gospodarskih djelatnosti u EU-u iznosi 2,5 milijardi tona. Zakoni o otpadu u Europi, uključujući i Hrvatsku,

značajno su poboljšani tijekom zadnjih desetljeća. Međutim, potrebno ih je kontinuirano modernizirati kako bi se prilagodili kružnom gospodarstvu i digitalnom dobu.⁹ Elektronika i električna oprema su najbrže rastući otpad u EU-u, a procjenjuje se da se reciklira manje od 40 %. Kvalitetno se recikliranje, naravno, oslanja na učinkovito odvajanje i prikupljanje otpada. Problem je također što sustav i pravila odvajanja otpada u EU-u nisu usklađeni u svim državama.

Zadnji preduvjet za primjenu kružnog gospodarstva je svijest o horizontalnim problemima, o povezanosti kružnog gospodarstva s drugim problemima. Potrebno je razumjeti da kružnost gospodarstva nije samo nova opcija, već i preduvjet za klimatsku neutralnost. Kako bi se postigla klimatska neutralnost, potrebno je ojačati sinergiju između kružnog gospodarstva i smanjenja emisija stakleničkih plinova. Isto vrijedi i za digitalizaciju, bez koje se ne mogu primijeniti novi poslovni modeli kružnog gospodarstva. Iako digitalna tehnologija poboljšava nove modele proizvodnje i sustava recikliranja, ni njezin utjecaj na okoliš nije zanemariv.

Tranzicija prema kružnom gospodarstvu nosi mnoge izazove, zbog čega su potrebna usklađivanja i suradnja svih dionika na svim razinama: lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj, na razini EU-a i međunarodnoj razini. No, na putu prema gospodarskom oporavku poslije krize uzrokovane pandemijom, ovaj kružni model jedini je model gospodarstva koji će donijeti održiv i otporan oporavak, u skladu s klimatskim ciljevima Pariškog sporazuma, te klimatske neutralnosti temeljem Europskog zelenog plana.

9 Za detaljniju analizu o utjecaju pandemije COVID-19 na količinu otpada, vidjeti: Funduk, M., *IRMO aktualno*, br. 12 „Kako je pandemija COVID-19 utjecala na okoliš?“, dostupno na <https://irmo.hr/wp-content/uploads/2020/09/irmo-aktualno-12.pdf>

Izvori:

Ellen MacArthur Foundation, 2015, *Growth Within: A Circular Economy Vision for a Competitive Europe*. https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_Growth-Within_July15.pdf

European Commission, 2020, *A new Circular Economy Action Plan for a Cleaner and More Competitive Europe*, COM(2020) 98 final. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9903b325-6388-11ea-b735-01aa75ed71a1.0017.02/DOC_1&format=PDF

Platform for Accelerating the Circular Economy (PACE), 2020, *The Circularity Gap Report 2020*. https://assets.website-files.com/5e185aa4d27bcf34840ed82/5e26ead616b6d1d157ff4293_20200120%20-%20CGR%20Global%20-%20Report%20web%20single%20page%20-%20210x297mm%20-%20compressed.pdf

World Bank Group –Climate Change, 2020, *Proposed Sustainability Checklist for Assessing Economic Recovery Interventions*. <http://pubdocs.worldbank.org/en/223671586803837686/Sustainability-Checklist-for-Assessing-Economic-Recovery-Investments-April-2020.pdf>

Nakladnik:

IRMO - Institut za razvoj i međunarodne odnose
Ulica Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
10000 Zagreb
www.irmo.hr

Za nakladnika:

Sanja Tišma, ravnateljica

Uredništvo:

Ana-Maria Boromisa,
Sanja Maleković,
Jakša Puljiz,
Sanja Tišma,
Aleksandra Uzelac

Lektura:

Snježana Ivanović

Grafičko uređenje:

Dragana Markanović

Ova publikacija odražava isključivo stajalište autora i Institut se ne može smatrati odgovornim prilikom uporabe informacija koje se u njoj nalaze.

Sadržaj publikacije **IRMO aktualno** moguće je prenositi bez prethodnog odobrenja IRMO-a pod uvjetom da se jasno i vidno navede izvor (autor, naslov, IRMO kao nakladnik te poveznica na internet stranicu objave).